
تولد مجله "دنیا"

(از فکر ایجاد "تندر" تا تسخیر "دنیا")

با تکیه بر اسنادی که اخیراً به دست آمده اند، می توان نحوه و چگونگی درخواست تقاضانامه دکتر تقی ارانی برای گرفتن امتیاز مجله "دنیا" را پی گیری کرد و از این نظر مساله پا به عرصه گذاشتن مجله "دنیا" را در حیات مطبوعاتی میهن ما بازسازی نمود. این امر ما را با تلاش ها و اقدامات دکتر تقی ارانی در بنیاد نهادن مجله دنیا آشنا می کند. علاوه بر این با استفاده از محتوای این اسناد می توان بخشی از زندگی و حیات دکتر تقی ارانی و چگونگی انتشار مجله "دنیا" را روشن کرد.

قطعاً فکر ایجاد و تاسیس مجله ای با محتوای فلسفی و علمی آن هم در دوره ای که کشور در شرایط به غایت عقب مانده و استبداد زده ای بسر می برد، توسط دکتر تقی ارانی از همان زمان بازگشت از آلمان پس از پایان تحصیلات عالی در اواخر سال ۱۳۰۷ یا اوایل ۱۳۰۸ (این تاریخ هنوز روشن نشده است) وجود داشته است.

اولین قدم های عملی او در این عرصه، باز می گردد به تاریخ اوایل مهرماه ۱۳۱۲ که با نوشتن تقاضانامه و مراجعه به "وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه" (= وزارت فرهنگ و هنر) که در آن زمان شعبه ای از این وزارتخانه تحت عنوان "اداره انطباعات" مسئول رسیدگی و صدور مجوز برای مطبوعات بود، درخواست امتیازنامه می کند. متأسفانه اصل تقاضانامه یا نامه دکتر ارانی در این ارتباط تا کنون یافت نشده است، ولی با مطالعه نامه ای که یکی از منشی های وزارت معارف در این باره به تاریخ ۲۷ آذر ۱۳۱۲ به معاونت آن وزارت خانه نوشته و در آرشیو سازمان اسناد ملی ایران موجود است،* چنین استنباط می شود که دکتر ارانی مدت ها پیش از این تاریخ، تقاضانامه خود را همراه با مدارک لازم از جمله: "سواد ورقه هویت" (= شناسنامه) گواهی نامه و برگه عدم سوء پیشینه جنایی و سیاسی از طرف "مدعی عمومی بدایت" (= دادگستری) و "تشکیلات کل نظمیه مملکتی" (= شهربانی کل کشور) ارایه کرده و

* "سازمان اسناد ملی ایران" شماره پرونده: م (د) ۱/۶۳۹۸ تا ۹/۶۳۹۸.

به همین خاطر در تاریخ ۷ آبان ۱۳۱۲ یکی از کارمندان اداره معارف برای چندمین بار به معاونت آن وزارت خانه نامه نوشته و کسب تکلیف می کند:

"مقام منبع کفالت وزارت جلیله متبوعه [۱۰] آقای دکتر تقی خان ارانی معلم فیزیک مدارس متوسط دولتی تقاضای اعطاء امتیاز طبع و نشر مجله موسوم به (ماتریالیسم) را نموده است که در تهران به طور ماهیانه، با مسلك علمی و اقتصادی و صنعتی و اجتماعی طبع و نشر کند."

متأسفانه اصل این تقاضانامه هم که توسط دکتر ارانی برای گرفتن امتیاز مجله "ماتریالیسم" نوشته شده بود، تاکنون به دست نیامده است. با این وجود بر اساس مکاتبات اداری کارکنان وزارت معارف چنین بر می آید که بالاخره تقاضای مجدد دکتر ارانی برای دریافت مجله ای با نام "ماتریالیسم" در اول آذرماه ۱۳۱۲ در جلسه شورای عالی معارف مطرح می گردد، ولی این شورا تصمیمی مبنی بر صدور امتیاز مجله نمی گیرد و آن را باز هم به بهانه نام مجله و مسلك آن به ریاست اداره کل معارف عودت می دهد. رای صادره این جلسه چنین بیان شده است:

"ریاست محترم اداره کل معارف و تعلیمات [۱۰] پیشنهاد نمره ۸۷۸۹. (به تاریخ ۱۲/۸/۷، آن اداره محترمه در شب چهارشنبه اول آذر ۱۳۱۲ در دوست و پنجاه و دومین جلسه رسمی شورای عالی معارف مطرح، و مقرر گردید که آن اداره محترمه به آقای دکتر تقی خان ارانی ابلاغ نمایند، که اسم مجله را تغییر داده، و مسلك آن را به اختصار بنویسد."

باوجود این که جلسه شورای عالی معارف در اول آذر ۱۳۱۲ برگزار شده بود ولی تاریخ نگارش نامه ذکر شده ۶ آذرماه ۱۳۱۲ می باشد. به همین خاطر دکتر ارانی روز ۷ آذرماه به اداره انطباعات (= بخش مطبوعات وزارت معارف) مراجعه کرده و نامه ای را با مضمون زیر ارایه می کند. در این نامه وی به نحو دقیقی سعی نموده است به همه ایرادات احتمالی که ممکن بوده مطرح شود، پاسخ بدهد. متن نامه چنین است:

"محترماً مصدع می شود، چون شورای عالی معارف با اروپائی بودن اسم "ماتریالیسم" برای مجله اینجانب مخالف بوده است، لهذا اسم آن را عوض کرده "دُنیا" می گذارم. این اسم در صورت اسامی مجلاتی که تا کنون امتیاز گرفته اند، وجود ندارد. مجله مزبور دارای مقالات صنعتی، علمی، اجتماعی و ادبی خواهد بود، که می خواهد ترقیات دنیای جدید را به خوانندگان خود نشان دهد."

هر چند که در نامه پیشین شورای عالی معارف برای رسیدگی به تقاضانامه مجله

به همین خاطر در تاریخ ۷ آبان ۱۳۱۲ یکی از کارمندان اداره معارف برای چندمین بار به معاونت آن وزارت خانه نامه نوشته و کسب تکلیف می کند:

"مقام منبع کفالت وزارت جلیله متبوعه [۱۰] آقای دکتر تقی خان ارانی معلم فیزیک مدارس متوسط دولتی تقاضای اعطاء امتیاز طبع و نشر مجله موسوم به (ماتریالیسم) را نموده است که در تهران به طور ماهیانه، با مسلك علمی و اقتصادی و صنعتی و اجتماعی طبع و نشر کند."

متأسفانه اصل این تقاضانامه هم که توسط دکتر ارانی برای گرفتن امتیاز مجله "ماتریالیسم" نوشته شده بود، تاکنون به دست نیامده است. با این وجود بر اساس مکاتبات اداری کارکنان وزارت معارف چنین بر می آید که بالاخره تقاضای مجدد دکتر ارانی برای دریافت مجله ای با نام "ماتریالیسم" در اول آذرماه ۱۳۱۲ در جلسه شورای عالی معارف مطرح می گردد، ولی این شورا تصمیمی مبنی بر صدور امتیاز مجله نمی گیرد و آن را باز هم به بهانه نام مجله و مسلك آن به ریاست اداره کل معارف عودت می دهد. رای صادره این جلسه چنین بیان شده است:

"ریاست محترم اداره کل معارف و تعلیمات [۱۰] پیشنهاد نمره ۸۷۸۹. (به تاریخ ۱۲/۸/۷، آن اداره محترمه در شب چهارشنبه اول آذر ۱۳۱۲ در دوست و پنجاه و دومین جلسه رسمی شورای عالی معارف مطرح، و مقرر گردید که آن اداره محترمه به آقای دکتر تقی خان ارانی ابلاغ نمایند، که اسم مجله را تغییر داده، و مسلك آن را به اختصار بنویسد."

باوجود این که جلسه شورای عالی معارف در اول آذر ۱۳۱۲ برگزار شده بود ولی تاریخ نگارش نامه ذکر شده ۶ آذرماه ۱۳۱۲ می باشد. به همین خاطر دکتر ارانی روز ۷ آذرماه به اداره انطباعات (= بخش مطبوعات وزارت معارف) مراجعه کرده و نامه ای را با مضمون زیر ارایه می کند. در این نامه وی به نحو دقیقی سعی نموده است به همه ایرادات احتمالی که ممکن بوده مطرح شود، پاسخ بدهد. متن نامه چنین است:

"محترماً مصدع می شود، چون شورای عالی معارف با اروپائی بودن اسم "ماتریالیسم" برای مجله اینجانب مخالف بوده است، لهذا اسم آن را عوض کرده "دُنیا" می گذارم. این اسم در صورت اسامی مجلاتی که تا کنون امتیاز گرفته اند، وجود ندارد. مجله مزبور دارای مقالات صنعتی، علمی، اجتماعی و ادبی خواهد بود، که می خواهد ترقیات دنیای جدید را به خوانندگان خود نشان دهد."

هر چند که در نامه پیشین شورای عالی معارف برای رسیدگی به تقاضانامه مجله

"ماتریالیسم" تنها ذکر شده: "که اسم مجله تغییر داده شود و با نوشتن مسلك آن مجدداً تقاضا شود." و در این نامه هیچ گونه اشاره ای برای تغییر عنوان مجله به بهانه اروپایی بودن نام آن نیامده است. در حالی که دکتر ارانی در نامه خود تصریح کرده که شورای عالی معارف با اروپائی بودن نام مجله مخالف بوده و به همین خاطر هم آن را تغییر داده است.

موضوع دیگری که اشاره به آن اهمیت دارد، این است که در نامه ذکر شده دکتر ارانی، آن جا که وی از مسلك و سیاق مجله سخن به میان آورده برخلاف نامه ها و تقاضاهای مکرر پیشین برای گرفتن امتیاز مجله که نوشته بود: "مسلك علمی و اقتصادی و صنعتی و اجتماعی" این بار در نامه خود در ارتباط با توضیح مسلك مجله تغییراتی داده و آن را چنین بیان می کند: "مجله مزبور دارای مقالات صنعتی، علمی، اجتماعی و ادبی خواهد بود" و حتا با اضافه کردن جمله ای تأکید کرده است که مجله: "می خواهد ترقیات دنیای جدید را به خوانندگان خود نشان دهد."

همان گونه که می بینیم، دکتر ارانی در نامه خود راجع به مسلك و محتوای مجله تغییراتی داده است و با آوردن واژه "صنعتی" به اول جمله تکیه را بر روی جنبه صنعتی مجله گذاشته و حتا اضافه نموده است: "می خواهد ترقیات دنیای جدید" را به خوانندگان خود نشان دهد. گذشته از این او واژه "اقتصادی" را که پیش از این برای توضیح سبك و سیاق مجله به کار می برد، کاملاً حذف کرده است. این امر می تواند به این دلیل باشد که وی نگران بوده است که بازهم مسئولین مربوطه "بهانه تراشی" کرده و این بار به بهانه دیگری - مثلاً وجود ارتباط علم اقتصاد با عقاید اشتراکی (= سوسیالیستی) آن را رد کرده و از رسیدگی به تقاضای وی اجتناب کنند.

بنابر این دکتر ارانی خواسته است با تکیه بر جنبه "صنعتی" مجله در اذهان تاثیر دیگری بگذارد. چرا که او این واژه را برخلاف دفعات گذشته در صدر مسلك مجله قرار می دهد. برای درك بهتر این قضیه باید توجه داشت که دکتر ارانی در آن دوران در وزارت معارف به عنوان معلم برجسته در رشته های فیزیک، شیمی و تکنولوژی معروف بود و هم چنین به خاطر انتشار کتاب های علمی و درسی در زمینه های علوم تجربی (با به اصطلاح آن زمان علوم دقیقه) در بین روشن فکران و دانش آموختگان آن روز ایران چهره شناخته شده ای بود.

البته ما نمونه های دیگری از این گونه تیزهوشی و واکنش سریع دکتر ارانی در برخورد با اوضاع چه در بیرون و چه در درون زندان سراغ داریم. از جمله موضوع "مراسله" و

کاغذی می باشد که نوشته دکتر ارانی بوده و در زندان به دست پلیس می افتد، و بزرگ علوی آن را در کتاب "پنجاه و سه نفر" آورده است: "دکتر ارانی به انواع و اقسام مختلف سعی می کرد با زندانیان صحبت کند... آواز می خواند و مطالب خود را با تصنیف هائی که می ساخت به مخاطب خود حالی می کرد. گاهی به فرانسه و آلمانی آواز می خواند و تا آژان می آمد که از او جلوگیری کند، دکتر کار خود را کرده بود... برای مراسله ای (که زندانیان پیدا کرده بودند) دکتر ارانی را زجرها دادند... خوشبختانه يك جمله آنرا نه زندان و نه اداره سیاسی و نه مامورین عدلیه نتوانستند بخوانند... جمله "پلیس هار شده" را "ملبوس ها رد شده" خوانده بودند.

دکتر ارانی اینجا شگرد روانشناسی به خرج داد که قابل ذکر است. موقعی که این نائب "م" این پاره کاغذ را به دکتر نشان داد و از او پرسید که آیا این خط شماست، دکتر در جواب گفت: "بله ولی اینجا اشتباه شده است. مدادتان را بدهید." مداد را از دست نائب "م" گرفت و يك "د" اضافه کرد. به طوری که "پلیس ها رد شده است" خوانده شد. وقتی که نائب "م" پرسید: "یعنی چه؟" دکتر در جواب گفت "نمی دانم، شاید نویسنده اشتباه کرده است." و بدین وسیله فوری تکذیب کرد که او نویسنده این سطور است. نائب "م" هم از این قضیه دم نزد، چون که نمی توانست اقرار کند که به دکتر ارانی مداد خود را داده است.

اکنون به موضوع اصلی امتیازنامه مجله "دنیا" باز گردیم: بالاخره پس از گذشت هفته ها در تاریخ ۱۸ آبان ماه ۱۳۱۲ شورای عالی معارف در دوست و پنجاه و سومین جلسه رسمی خود که برای رسیدگی به درخواست دکتر ارانی مبنی بر گرفتن امتیازنامه برای طبع مجله "دنیا" تشکیل می دهد، صلاحیت دکتر ارانی را برای اخذ امتیاز تایید و به تصویب می رساند. بدین شکل بعد از طی مراحل اداری و حضور دکتر ارانی در اداره انطباعات و سپردن تعهدنامه کتبی، در تاریخ ۲۷ آذرماه ۱۳۱۲ امتیازنامه مجله دنیا به نام وی صادر می شود.

به این شکل مجله "دنیا" در حیات مطبوعاتی ایران پا به عرصه وجود می گذارد، که این امر در واقع به مشابه يك حادثه مهم سیاسی و اجتماعی تاریخ معاصر ایران محسوب می گردد.

پس از دریافت امتیازنامه کار انتشار مجله به سرعت پیش می رود و اولین شماره "دنیا" در اول بهمن ماه ۱۳۱۲ با تیراژ هزار نسخه در تهران منتشر می شود. یعنی درست يك ماه بعد از کسب امتیازنامه، مجله دنیا از چاپ خارج شده و به دست

خوانندگان و علاقه مندان می رسد. با در نظر داشت امکانات فنی و عملی آن زمان ایران در زمینه مطبوعات از جمله حروف چینی، چاپ و توزیع و از همه مهم تر وجود سانسور شدید مطبوعات، زمان بسیار کوتاهی به نظر می رسد. خود این امر نشان از آن دارد که دکتر ارانی موازی با درخواست امتیازنامه به تهیه و تدارک امکانات برای چاپ احتمالی آن پرداخته و حتا بخش اعظم مطالب مجله را نیز آماده نموده و مقدمات انتشار آن را از قبل چیده است. بی شك تجربه عملی او در زمینه نگارش و انتشار کتاب در چاپخانه "کاوایی" و "آفتاب" در هنگام اقامت و تحصیل در برلن، در این جا نقش خود را بازی کرده است.

با نگاهی به مطالب اولین شماره مجله "دنيا" می توان دریافت که بیش از ۹۰ درصد مقالات به قلم خود دکتر ارانی نگارش یافته است. البته با در نظر داشت امضاء های مختلف که او در پایان مقالات خود می گذاشته است، از جمله: "احمد قاضی" (دو مقاله)، "از دفتر دنيا" (دو مطلب)، و يك بار هم با امضاء "دکتر ارانی" که در پایان مقاله "اتم و بعد چهارم" قید شده که مطلبی کاملاً علمی و فنی است.

و این گونه است که در بهمن ماه ۱۳۱۲ مجله "دنيا" به مشابَه تندی در آسمان تاریخ مطبوعات ایران به صدا درآمد و نقش بزرگی در زمینه های مختلف علوم به ویژه اشاعه فلسفه ماتریالیسم دیالک تیک و اندیشه های مارکسیسم - لنینیسم (البته به قول احسان طبری با زبان "ازوپ") ایفا نمود و هم چنین نقش موثری در تربیت و پرورش علمی کادرها، جوانان و دانشجویان ایران بازی کرد.

شماره ۲۹

اینجانب در اداره انطباعات وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه و متعهد میشوم که در مواقع نشر جریده خود کاملاً مراعات قانون مطبوعات را نموده و تقبل میکنم که در صورت تخلف مجازاتهاییکه در قانون معین است از عهده برآیم و محض استحضار خاطر اولیاء وزارت جمله اطلاعات ذیل را تقدیم میکنم و در صورت تغییر هر يك از کیفیت ذیل هر نالی معلومات لازمه را کتباً اطلاع خواهم داد

- ۱- اسم و رسم مدیر روزنامه یا مجله
- ۲- محل اداره آن **فصلاً نشر شخصی** **میرزا وزارت جنگ کوه قزوین**
- ۳- اسم و رسم مطبعه که روزنامه در آن مطبع خواهد رسید **فصلاً مطبعه اطلاعات**
- ۴- عنوان روزنامه و مجله و ترتیب طبع آن که بوسیله و منگی یا مایهاله است چاپ نموده چاپ هر نمره **فصلاً میرزا سنو**
- ۶- مسلك روزنامه و سیاق مطلب آن **فصلی، علمی، اجتماعی و ادبی**
- ۷- از هر شماره در موقع انتشار چهار نسخه برای وزارت معارف و کتبخانه مرسوم ۴۰
- ۸- هرگاه اعلانی از طرف وزارت معارف داده شود مجازاً طبع میشود +

شماره شهر مطابق رج ۱۳
 داده شد - در صورتیکه مندرجات طبقه اول و دوم شماره از حد اعتبار تجاوز نکند وزارت معارف
 حق دارد کلیه نمره را توقیف و اعتبار آنرا لغو نماید. تاریخ ۲۷/۹/۱۳۱۲
 ل. ۵۸۶

[Handwritten signature]

تعهدنامه مجله "دنیا"

سند بالا فرم تعهدنامه ای است که به دست خط دکتر ارانی جهت دریافت امتیازنامه مجله "دنیا" پر شده است.